

Ingrid Åberg

FOLKRÖRELSENA OCH SAMHÄLLET
EN KOMMENTAR

Huvudsyftet med min avhandling är att belysa politisk mobilisering och konfliktmönster under folkrörelsernas genombrottskede innan organiserade politiska partier fanns, som kunde föra fram olika samhällsklassers politiska krav. Avsikten var inte att göra en totalbeskrivning på temat folkrörelserna och samhället, utan att studera de tidiga folkrörelserna i deras egenskap av substitut för politiska partier (s. 2 f., 20, 73 ff.). Då blev det intressant att se både hur rörelser som grundats på ideologisk och religiös bas, där gemenskapen och solidariteten mellan medlemmarna byggde på denna grund, kom att agera som påtryckningsgrupper i politiska frågor och vilka konsekvenser detta fick för sammanhållningen inom föreningarna. Frågan ställdes om de gemensamma attityderna och intressena skapade en sammanhållning som kunde användas på andra områden, som inte var centrala för gruppen och inte motsvarade dess ursprungliga intentioner. Eller om det blev så att en idérörelse löpte risk att splittras, när den engagerade sig i samhället och politiskt och ekonomiskt kontroversiella frågor kom in i bilden (s. 22 f., 79 f., 85 f., 102 ff., 119 ff.).

Med den här inriktningen blev det självklart för mig att fokusera undersökningen till verksamheter av allmänpolitisk art, sådana som *inte* låg i direkt linje med gruppernas ideologiska intentioner. Ann-Sofie Kälvemark anser att en koncentration till det religiösa området framstår som naturlig i min undersökning med tanke på väckelserörelsernas historiska och aktuella situation. Men det är alltså det "onaturliga", som jag önskat undersöka. Då blev det viktigt att söka bestämma vilka politiska värderingar som kan finnas hos grupper av denna typ, som agerar i samhället, men inte har öppet uttalade politiska mål för verksamheten.

Av samma skäl undersöker jag heller inte hur nykterhetsvännerna ställde sig i alkoholdebatter (s. 86). Nykterhetsfrågan används i ett annat syfte. Den ses som en del i det allmänpolitiska spelet, som en bas för kompromiss och samverkan mellan olika falanger, när nya väljarskaror började aktiveras (s. 63 ff., 76 f.).

Ann-Sofie Kälvemark är också kritisk mot mitt sätt att beskriva förhållandet

mellan elit och massa. Hon kallar det för e silentio-argumentering och avvisar det som metodisk princip. Hon menar att jag borde valt ett motsatt tillvägagångssätt och utgått från att en person kan sägas representera en grupp endast i de fall man med säkerhet vet att han gör det. Man bör förutsätta att en person förespråkar endast sig själv ända till dess motsatsen kan bevisas. Till detta kan först sägas att bevisning i historia inte är detsamma som omedelbar iakttagelse i varje enskilt fall. Att något kan observeras, är inte det enda kriteriet på att det existerar (jfr s. 81). Jag har aldrig vare sig menat eller påstått att det som kallas för grupp-solidaritet skulle bevisas i den meningen att det kan direkt iakttagas. Det används av mig som ett teoretiskt begrepp, som bygger på allmänna föreställningar om hur människor handlar när de tillhör en grupp. Grupp-solidariteten blir då något som förutsättes fungera till dess att man kan finna tecken på motsatsen.

För det andra avvisas mitt arbetssätt på formella grunder, vilket är ett mekaniskt sätt att se på metodfrågor. En metod kan inte påstås vara vare sig aldrig eller alltid tillämpbar. Den måste anpassas efter frågeställning och källmaterial. Annars skulle många frågor om grupperns handlande aldrig kunna ställas och undersökningar inte utföras. Min studie är ett sådant exempel, liksom flera andra, där de problem måste angripas som uppkommer när man har att göra med en talför elit och en tystlåten massa. Det finns ju inte i källmaterialet några uttalanden som skulle kunna visa när en person verkligen står som grupprepresentant eller när han för fram enbart egna eller en liten fraktions synpunkter. Ann-Sofie Kälvemark föreslår, för att lösa detta problem, att undersökningen borde koncentreras till sådana saker som var primära för gruppen, eftersom samstämmigheten mellan elit och massa där kunde förväntas vara störst. Först och främst tillät min överordnade problemformulering mig inte att välja detta tillvägagångssätt. För det andra är det ett faktum att P. P. Waldenström och hans medbröder i Gefle Missionsförening långt ifrån var eniga i alla kyrkokommunala frågor som ventilerades i Gävle.¹ Att frågor ligger i linje med gruppens primära intressen, garanterar inte att medlemmarna, i den konkreta verkligheten på hemmaplan, följde principerna. Därmed faller min opponent offer för sin egen metod och Waldenström och Ekman kan i de flesta fall ses som talesmän bara för sig själva. I socialhistorisk forskning står ju gruppen, massan i centrum för studiet. De ledande aktörerna måste därför kunna knytas till kollektivet på ett fruktbart sätt. Förutsättningen är att det finns en grundläggande överensstämmelse i åsikter och allmän inriktning inom en rörelse, vilket gör att gruppen inom vissa ramar accepterar ledarnas handlande.

¹ Se t.ex. Gefle-Posten 30/10-86, 2/12-86, 23/5-89, 22/5-90, 23/10-90. Efter kyrkoherdevalet i Gävle 1890 gratulerade Waldenström den nyvalda kyrkoherden på ett sätt som visar att han trodde att denne erhållit alla röster från de röstande medlemmarna i Gefle Missionsförening. En analys av röstlängderna avslöjar dock att majoriteten av föreningsmedlemmarna röstat på en annan kandidat (Nyberg s. 110).

De frågor som Ann-Sofie Kälvemark tagit fram i sin artikel är inte alls ointressanta i sig. Det kyrkopolitiska fältet med skolfrågorna är tvärtom ett synnerligen spännande område att studera, inte minst när det gäller rörelsernas etiska och moraliska mål och attityder. Väckelserörelserna framträdde också som en opposition mot Svenska kyrkans alltmer släpphänta kyrkotukt. Deras framträdande kan ha skärpt de moraliska kraven. Om rörelserna i det vidgade perspektiv som skissas i artikeln, skulle visa sig få en mer radikal och oppositionell framtoning, vore en intressant uppgift att studera. I det kyrkopolitiska material, som jag gått igenom, har jag inte funnit att så skulle vara fallet.¹

Jag ställer mig tvekan till antagandet om att enhetssamhället — det vill säga att det borgerliga samhället och det kyrkliga utgjorde en integrerad och identisk enhet — skulle vara en så levande realitet under slutet av 1800-talet. Det är möjligt att det var så vid mitten av århundradet, men det är uppenbart att detta förhållande då snabbt började brytas upp på viktiga punkter. Väckelserörelsernas genombrottsmöjligheter från slutet av 1870-talet, trots kyrkans motstånd, talar för detta. Staten började allt mer dra undan sitt stöd och skydd till Svenska kyrkan (Nyberg s. 23 ff.). Det är därför knappast troligt att det under min undersökningsperiod förhöll sig så, att den som ställde sig utanför Svenska kyrkan också ställde sig utanför det svenska samhället. Gefle Missionsförenings elitskikt, som var ledande och framgångsrikt på många samhällsområden, bekräftar inte den hypotesen.

Hur fruktbara studier som än kan göras på dessa fält, vilket Ann-Sofie Kälvemarks artikel visat, förefaller det mig ändå fel att hävda att de skulle ingått även i min avhandling. Kravet att varje undersökning av lokala politiska förhållanden under denna tid bör ta upp kyrkokommunala frågor, inklusive skolfrågor, kan inte vara en allmän, alltid gällande princip. Vad som ska tas upp eller ej måste dikteras av de problem som författaren föresatt sig att lösa.

¹ Innan avhandlingen fick sin slutgiltiga inriktning och avgränsning, hade jag arbetat med material från kyrkostämman och kyrkoråd.